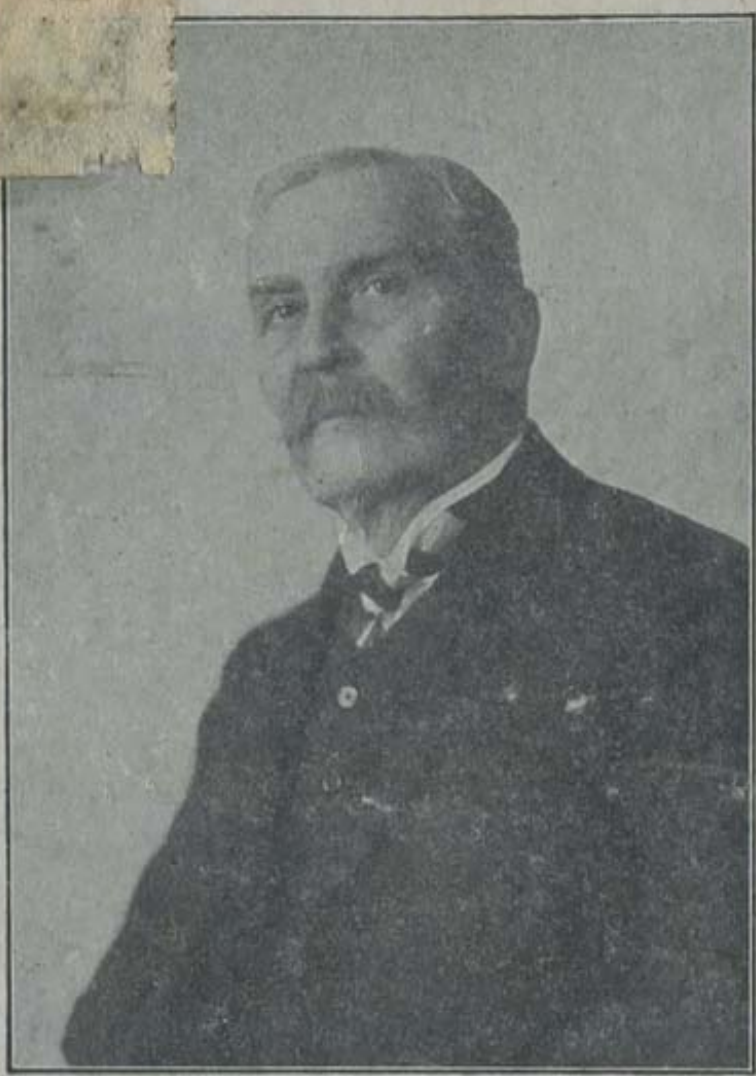


Добрий Музика

18 с(с2)
Б 90



М. Мусенко



Микола Ринталієвич

Дусенко

42

73179
6981

26966

ВІСЬКЕ
1900

147-54
Т-во „Полтавська Українська Книгарня.“

18002
590

СЛАВНИЙ МУЗИКА

920
270

МИКОЛА
ЛИСЕНКО,

його життя і праця.

Написав В. Будищанець.

м. 1955

ПОЛТАВА.

Петровська вулиця, електричн. друкарня О. Л. Брауде.

р. 1913.

І. Яку вагу має українська народня пісня, і навіщо пісні записують.

Усім відомо, що українці один із самих співочих народів, що пісні, цим народом утворені, одні з найкращих на світі, і що через те вони давно вже звернули на себе увагу широкого світу. Співають нашу пісню українську не тільки у селі, по селянських хатах, співають її і по великих містах, по панських будинках; співають її не тільки у нас по Україні, співають і по інших землях.

Освічені музики кажуть, що мало є народніх пісень з таким гарним голосом, як українські. Серед пісень славянських народів вони найкращі, а серед народів Європи стають в рівень з піснями Італійського народу, що здавна славиться, як незрівняний митець у співах. Через те то всім подобається наша пісня українська, і давно освічені люде записують наші пісні, збирають їх, заводять у ноти, зберігають тим старі пісні од забуття і поширюють поміж людністю.

Але народня пісня прибавлює до себе освічених людей не самою тільки красою співу, не самими тільки згуками. У пісні є не тільки згуки, спів, а й слова,—зміст і зміст цей часто бува не менш цікавий за спів.

Чим же цікавий зміст народніх пісень?

Прислухайтесь до них і побачите, що вони одбивають у собі все життя українського народу, і сучасне і минуле. Від коліскової пісні в малому дитинстві і до того часу, як душа з тілом розлучається, пісня супроводить життя українця, переливаючись усіма фарбами горя і радощів, смутку і сміху. Чи мати журиться над коліскою дитини про її будучину загадуючи; чи парубок закоханий до дівчини залицяється; чи нещасне кохання до одчаю людей доводить, чи жінка на чужій стороні за лихим чоловіком горює,—про все співає пісня, то хапаючи нудьгою слухача за серце, то збираючи лице його в зморшки веселого сміху.

Тим то, коли хочете взнати, як живе наш народ, послухайте його пісень, і вони вам про те розкажуть.

І не тільки про теперешнє життя народне розкажуть вам пісні,—оповідають вони вам і про його минуле.

Давно-давно колись, як ще народ наш пробував у поганстві, був язичником, поклонявся ріжним богам, складав він пісні на честь цих богів. Не багато тих пісень дійшло до нашого часу, але в де-яких колядках, веснянках, купальських піснях то-що зустрічаємо ми риси старсі поганської релігії наших прадідів. Колиж на Русь-Україну прийшло християнство, і народ, хрестившись, став поволі забувати старі, а переймати

нові релігійні погляди, і в піснях народніх одбилась ця зміна, і ми чуємо тепер колядки про Христа, Богоматір, псалми про страшний суд і т. инше. Так відбилось у піснях релігійне життя народа.

Так само пісні малюють нам і зміни в громадсько-державнім ладі, що пережив народ за своє життя. Спомини про ті часи, коли народ наш жив самотійно, під орудою власних князів своїх, мало збереглися в піснях наших: дуже давно було це, та й багато кривавих та бурхливих подій пройшло на Україні з того часу, так що забулася та далека старовина, і ледве помітно сліди її в деяких колядках, старовинних ігрищах то-що. За те події з козацьких часів яскраво відбилися в історичних піснях народу нашого, які малюють нам важку боротьбу українського народу з татарами, з турками, з Польщею. Багато пісень співають про цю боротьбу за правду і волю, і найкращі з них—кобзарські думи. Співають вони, як терпіла Україна від нападів татар та турків, як боронили свою країну козаки, як завзято воювали вони з агарянами, і як сами не раз терпіли, попадаючи в тяжку неволю. Співають думи, як важко було Україні і під польською владою, як знущалися над народом нашим польські пани з жидами—рандарями, як увірвався терпець народу українському, і криваве повстання Богдана Хмельницького залило увесь

край. Коли ж Україна з'єдналася з Москвою, коли Москва поділилася Україною з Польщею, розрізавши наш край пополам по Дніпру, коли збезсиліло старе козацтво, почали мовкнуть і думи. Іще раз здрігнулася була Україна: на правім боці Дніпра прогреміло повстання гайдамаків—і все затихло під важким ярмом кріпацтва. І козацька дума замовкла, а замість її зашуміла на час гайдамацька пісня, а далі затихла й вона, і чуються тільки сумні згуки пісень чумацьких, кріпацьких, рекрутських і інших. Пригода чумакові в далекім краю, знущання панського оконома, тяжке розставання молодого рекрута з родиною—от про що співають пісні українського народу. Але згинула панщина, забулося чумацтво, полегчала рекрутчина, а пісня не стала веселішою: співає вона тепер про найми, про роботу по економіях та по заводах.

Отже, як видно, пісня народня справді одбиває в собі все народне життя. Але і це ще не все. В своїх піснях народ не тільки змалював своє життя, в них він показує і на те, до чого він змагався цілі віки, чого йому потрібно для щастя, чого йому не вистача, щоб бути задоволеним. Це—завжди потрібне народові—єсть правда і воля. Цього він бажав усе своє життя, до цього змагався, за-для цього боровся і не буде без цього щасливим.

І про правду і волю невгаваючи співають пісні українського народу.

Отже, коли пісні показують, як жив народ колись і як живе тепер, чого він шукав у старовину і що потрібно йому тепер для щастя, то цілком зрозуміло, яку велику вагу має пісня народня і яка велика потреба збирати ці пісні, записувати їх, зберігати від забуття, щоб усі знали, чим і як жив і живе народ наш.

І справді, вже давно збираються і записуються пісні українського народу. І що ближче до нашого часу, то більше з'являється людей, що віддають себе цій роботі, що з почуттям гарячої любови до народу, прислухаються до народнього голосу, записують народню пісню і являють її красу усьому світові.

Серед таких людей один зробив найбільше, найбільше прославив своєю працею і себе і рідну Україну—це Микола Виталієвич Лисенко. З великою любов'ю до рідного краю сполучений був у Лисенка і великий музичний хист, і це дало йому спромогу стати великим національним музикою українським і навіки записати своє імення в історію нашої отчизни.

III. Як жив і працював Микола Віталієвич Лисенко.

М. В. Лисенко народився 10 березня (марта), 1842 року у селі Гриньках, Кременчуцького повіту на Полтавщині. Походив він з старого козачого роду. Прадіди його колись чесно боронили свій край, свою рідну Україну і ще за гетьмана Богдана були у старшині козацькій. Потім, як більшість цієї старшини потягла у російське дворянство, і Лисенки теж стали дворянами, і батько нашого музики—Виталій Романович—був полтавський дворянин і служив, по тодішньому дворянському звичаю, у війську. Мати Миколи Віталієвича теж була дворянського Полтавського роду з родини Луценків.

Дитячі і юнацькі роки Лисенка пройшли ще за часів кріпацтва. Батьки його були досить заможні люде і дуже пестували дитину. Малий Микола ходив, одягнений в оксамит та мереживо, був дуже привередливий та своєвільний хлопець і не хотів нікого слухати. З малих літ вивчили його російської грамоти, а далі стали вчити французької мови, танців та гри на фортепіано. Так вчили більшість тодішніх дворянських дітей, і нема нічого дивного, що і мати Лисенка так вчила свого коханого сина.

Але в цім вихованні була одна найголовніша помилка—це брак національної свідо-

мости. Українську дитину, українську з діда й прадіда, виховували в українському селі, серед українського люду—й ні одного слова не казали йому про Україну, про потреби українського народу, так наче Лисенки жили десь у тридевятім царстві, а не на Україні. Але про національне виховання тоді мало думали, а тим більш не думала Лисенкова мати. Її ще малим дівчам доля закинула у далекий Петербург; там у великопанській школі—Смольному інституті вона й зросла, там вона й позбулася свого національного почуття, коли воно ще й було у неї, малої тоді дівчинки.

Але вплив матері не був єдиним, що почував на собі малий Лисенко. Хай дитині нічого не казали про Україну, але Україна оточувала його з усіх боків; хай йому не розказували про український народ, але дитина жила серед нього; хай мати з погордою ставилася до української мови, але мова ця лунала навколо, і не тільки у панському селі, а і в дворі і навіть у панських покоях. Сам старий Лисенко добре знав рідну мову і охоче вживав її, цією ж мовою користувались і ті численні пани й панки, що частенько навідувались до Лисенків, бо любив старий пан привітати у себе гостей і знав, як їх шанувати. І поволі, несвідомо прислухався малий Микола до української мови, і

мимоволі ставала вона йому рідною, як і кожній дитині українській.

З тією ж рідною мовою, та ще й з рідними народними піснями знайомився Лисенко ще в бабусі своїй—старої пані Булюбаш. Ця старосвітська дідичка (поміщиця) дуже кохалася в рідних українських піснях, казках, приповідках то що, а як наставали довгі зимові вечори, скликала вона до себе своїх дівчат, шили вони з її наказу посаг своїм зарученим подругам та співали весільних та інших пісень. Дуже любила їх стара пані, завжди з глибоким задоволенням упивалася їхньою красою, а вкупі з бабусею слухав цих пісень і маленький Лисенко, і вперше душа його переймалась і тугою, і щирістю, і багатством рідної пісні.

Так поволі, наперекір вихованню, що давала йому мати, переймався Лисенко любов'ю до свого рідного. Але найбільше спричинилося до цього рідне українське село, що міцно обгорнуло собою панський двір. Хоч і хотіла того мати, та вдержати хлопця від зносин з простим людом було неможливо. Годі було й углядіти, що він робить в дворі, серед численних двораків, що були у Лисенків. І от малий Микола, здружившись з машталіром Гаврилом, ховається до нього у стаю і з великим запалом грає з ним у воза серед сіна та дьохтю, на превеликий ляк

своєї матері з її французькою мовою та великопанським повожденням.

Рідне село, рідна мова, рідна пісня—ось ті невмирущі джерела, котрі не одного чоловіка напоїли великою та палкою любов'ю до свого рідного краю. Любов'ю до них, хоч ще й несвідомою сповнилася і душа малого Лисенка, і стала ця любов міцною підвалиною для його будучої діяльності. Найбільше подобалася Лисенкові пісня, бо вже дуже рано виявляється у нього музичний хист. Ще малою дитиною любив він слухати, як грає на фортепіано його мати (а грала вона дуже гарно), і міг стояти біля неї цілими годинами, а незабаром і сам вивчився одним пальцем підбирати пісні. Мати помітила, що син бажає грати, і наняла йому учительку, але Лисенко не згодився з нею грати і потребував, щоб його вчила сама мати. Наука пішла дуже швидко, і хлопцеві було усього шість років, як він уже дивував слухачів незвичайною для дитини швидкістю пальців, тим почуттям, що чулось в його грі, і нарешті тим, як він легко підбирав усякі пісні на фортепіано.

Як стало Лисенкові 9 років, одвезли його у Київ, у школу Гедуена, котру Лисенко і скінчив. Учився він дуже добре, був одним з перших, та не кидав і музики. Вчителями його були чехи Нейнквич та Паночині, і молодий юнак дивував їх своїми поспіхами.

В цих же роках юнацького життя свого Лисенко уперше почав записувати і пісні народні. Батьки його жили тепер у м. Жовнині. Недалеко від батьківської левади збиралася вулиця, і підліток Лисенко з левади слухав пісні, записував ті, що найбільше подобались, і біг співати їх своїй бабусі—пані Булюбаш. Іще більш подобались йому пісні його дядька—двоюродного брата батька його—Олександра Лисенка, що жив у с. Клищинцях. Цей дядько його дуже кохався в українській старовині, багато знав і любив запорожських дум та пісень. Слухаючи його оповідання про старі часи, про славу боротьбу козацьку за волю і правду, Лисенко чув в піснях дядька не один тільки чудовий спів: ні—старі пісні та думи лилися йому в душу, нагадували йому, що він теж нащадок тих славних вояків-борців, що і він син України, що і на ньому лежить якийсь обов'язок що до рідного народу. Який це саме обов'язок—Лисенко ще не знав: ще малий був, щоб це до ладу зрозуміти, але серце юнацьке вже палало любов'ю до свого краю, і пісні рідного народу наче просилися, щоб записати їх, щоб зберегти од забуття на науку і собі і іншим ще несвідомим дітям України. А як до рук Лисенка дістались від того ж дядька твори Котляревського та Шевченка, душа юнака ще більш сповнилася любов'ю до рідного народу.

Скінчивши школу Гедуена, що рівнялася з класом гімназії, Лисенко вступив до 4 класу гімназії у Харькові. Музична наука йшла далі, і з кожним роком Лисенко грав краще й краще. Під приводом учителів—відомого тоді піаніста Дмитрієва, потім чеха Вільчика грає Лисенко твори великих музик різних народів, навчається у них музичного смаку, і під впливом їх творів музичний хист розвивається у ньому ширше й глибше. Але й свого рідного не забував Лисенко. Саме тоді довелося йому прочитати велике оповідання з часів козацьких—„Чорна рада“, написане П. Кулішем, та того ж Куліша—„Записки о Южной Руси.“ Оповідання зробило на нього велике вражіння, нагадавши йому розмови з дядьком, а ще більш подобалися йому „Записки.“ Пантелеймон Олександрович Куліш, український письменник та вчений збірач народніх пісень, оповідань, то що, в своїх „Записках“ подає читачеві найкращі зразки того, що він зібрав, і разом закликає всіх, хто любить народ, збирати його творчість. Цей заклик глибоко запов у душу Лисенка, і він починає ще з більшим запалом записувати та заводити у ноти народні пісні. Але до простого народу Лисенко ще не йде, і пісні йому постачають знайомі панії, панночки, покоївки то що.

Скінчивши гімназію, вступив Лисенко до Харьківського університету, але через рік пе-

реводиться у Київ. Студентські роки це той час в житті Лисенка, коли зовсім вияснюються його погляди на завдання свого життя, погляди, що дали всій його діяльності певний напрямок. Це були славні в Російській історії 60-ті роки, коли все, що недавно ще по Росії на всіх язиках мовчало, тetter ожило і загомніло. Після несчасної Кримської війни, коли, хоч і хоробре, але темне військо російське, що недавно ще здавалося непереможним, було побите освіченим військом західної Європи, всім, навіть невидючим, видно стало, що далі так жити, як жили, неможливо, що підгнили головніші підвалини старого життя, і серед них та, що здавалася найміцнішою—кріпацтво. І от в запалі відновлення все ожило і заговорило, і заговорило перш усього про те, що найголовніше в усякій державі—про життя і добробут простого, селянського люду. „Народ, народне щастя“ стало бойовим покликem того часу, і поклик цей гучною луною віддався в серцях студентської молоді. Йти до народу, працювати для нього, віддати свої сили для його добробуту—ось ті провідні думки, що палким вогнем загорілися в душах студентів. І молодий Лисенко з запалом перейнявся ціми думками, бо давно вже, хоч і не зовсім свідомо, горіло його серце любов'ю до рідного народу. Але це ще не все, що дало юнакові перебування в універ-

ситеті. Ще одно питання стало в цей час перед Лисенком, теж болюче, що потребувало негайного розв'язання—це було питання національне. Річ в тім, що хоч Київський університет і стояв на українській землі, але серед його студентів були й українці, й великоросіяне, і поляки. Що треба працювати для народу—це було вирішено, але для якого народу? В яких відносинах повинні бути народи український, польський, великоросійський? Навіть ставилося і таке питання: самий Київ—що за місто? чи польське, чи українське, чи великоросійське? На всі ці питання треба дати було відповідь, і всі вони ставили перед Лисенком одно, але найголовніше питання: хто ж він сам такий? до якого народу він належить? про щастя та добробут якого народу дбати повинний? Збиралися сходьбища, говорилися палкі промови, і от після одного сходьбища, де найпалкіші промовці висловлювали свої думки, Лисенко вийшов, хитаючись од хвилювання. Наче раптом відкрилися йому очі, і молодий парубок почув себе не тільки народолобцем, але й щирим і навіки вірним сином України, готовим все життя і працю віддати на користь рідного українського люду. Він хапається за ті книжки про Україну, які тільки тоді були, читає їх, мріє про те, як він себе і свій хист музичний присвятить рідному краю. Приїздячи тепер на літо додо-

му, в рідне село, Лисенко ближче знайомиться з народом, ходить з фісгармонією на досвітки та вечорниці, з захопленням слухає пісні та заводить їх у ноти. Потім, уже



М. В. Лисенко в 1864 році.

старим, любив згадувать Лисенко свої молодечі літа та вчить молодь, як треба ставитись до простого люду. „Вчіться на сірій свитині, на грубій сорочці, на дьохтяних чоботяхъ,“ казав він: там бо душа Божа сидить. Так Лисенко у літку записував пісні,

а, вертаючись в осени до Київа, улаштував студентські хори, виучував їх українських пісень і сам регентував ними.

Скінчив Лисенко університет в 1865 році. Було це скоро після визволення люду з кріпацтва, і він, бажаючи чим швидче віддати свої сили народові, пішов у мирові посередники на Київщині. Одначе пробув тут недовго. Музичний хист не давав йому спроби віддати себе иншій роботі, і, прослуживши тут два роки, Лисенко на зароблені службою гроші поїхав за кордон у німецьке місто Липськ (Лейпціг), щоб вступить до вищої музичної школи—консерваторії, яка у Лейпцігу була тоді найкраща в Європі. Тут учився він далі гри на фортепіано у славного музики Рейнеке, а науки складання творів музичних у Ріхтера. Який вже тоді музика був молодий Лисенко, і як уже його знали, уявляє така подія. В Чеській столиці Празі улаштували концерт славянських пісень, і Миколу Виталієвича було запрохано, як представника української музики. І от як він загравав на роялі стару козацьку пісню „Гей, не дивуйте,“ то відомий чеський музика Рейер, вражений зскочив з стільця і скрикнув: „То духи од степу!“ Тут же у Лейпцігу в 1868 р. Лисенко складає і видає і перший збірник записаних їм народніх пісень та перші 10 пісень, що він сам зложив до слів Шевченківського „Кобзаря.“ Коли ці твори одержано було на

Україні, радісно забилося серце кожного свідомого українця, бо кожному видно було, що на Україні з'явився новий великий талант, та ще й до того талант суто-український.



М. В. Лисенко по скінченню консерваторії.

Скінчивши консерваторію, Лисенко вертається до Київа. Єдиним засобом до життя було для нього навчання музики, і він стає за учителя у музичній школі та має ще окремих учнів. Останніх було дуже багато: ймення Лисенка було вже добре відоме, і його кличуть за вчителя в найвеликопанські родини. Та він не ганявся за такою славою: маючи з учительовання добрий заробіток, він вільний час віддає українській пісні: видає

нові збірники народніх пісень, складає власні пісні, переважно до „Кобзаря“ Шевченка, та п'єси для фортепіано, пише оперетту „Чорноморці“ та оперу „Різдвяна ніч.“ *) Це була перша українська опера, і коли її було виставлено (вперше у Києві в 1874 р.), вона зробила велике вражіння на слухачів, і з того часу всі, навіть вороги, визнали в Лисенка великий музичний хист.

Але слава не тішила Лисенка, не сліпила йому очей. Краще за кого иншого він сам почував свої хиби і бачив, що Лейпцігської консерваторії йому мало. Там його не вчили оркестрування, це б то перекладання музичного твору на ноти для оркестру. І от, щоб вивчитись і цього, Лисенко кидає Київ, кидає свою славу, кидає свій добрий заробіток і їде у далекий Петербург, де жив тоді славний російський музика і майстер що до оркестрування—Римський-Корсаков. Два роки прожив Лисенко у столиці, і дуже полюбili його російські музики: просили вони його, щоб він зостався у Петербурзі, обіцяли йому і добру посаду, замість Київської біганини, та Лисенко не згодився. Його ждала рідна Україна, їй він хотів присвятити свої сили, і не міг за славу та роскоші жити і

*) Оперою зветься великий твір для театру, де всі дієві люде не балакають, а співають в супроводі оркестру, а в оперетті співи перемішані з звичайною розмовою дієвих особ.

працювати на чужині. І Лисенко вернувся до Київа.

Та невесело зустріла його Україна. В 1876 р. видано було наказ, що забороняв друкувати українські книжки, твори для театру і музичні твори з українськими словами. Навіть простісіньку пісню народню заборонено було співати в концертах, коли слова цієї пісні були українські, так що для того, щоб співати народніх українських пісень, перекладали їх або на російську, або на французьку мову. Можна уявити, як тяжко давила ця заборона Лисенка, що все життя своє хотів присвятить саме цій пригнобленій пісні.

До цього лиха прилучилося ще й друге. Грошей у Лисенка не було, посади ніякої, і злидні обсіли голову музики. Та Лисенко не схиляв голови перед бідом. Його великий хист робив своє діло, і скоро він мав таке ж становище у Київі, як і раніше до свого переїзду у Петербург. Заробітки навіть побільшали. А в вільні хвилини він, не зважаючи на заборону, надіючись, що вона недовга, складає нові збірники народніх пісень та komponує свою „Музику до „Кобзаря“ Шевченка“.

І справді, в 1880 р. заборону з пісень та театру, хоч і з де-якими обмеженнями, було знято. Лисенко оживає і в 1881 р. починає найбільшу свою оперу „Тарас Бульба“. За-

разом з цим він збирає у Києві хор, складає нові й нові власні пісні, видає й пісні народні в розкладі для хора, пише ще другу оперу— „Утоплена“.



М. В. Лисенко (X) серед родини в 80-х роках

Довкола його зліва направо: 1) Ольга Антонівна Лисенко (жінка М. В.) 2) Михайло Петрович Старицький (зять М. В.) 3) Андрій Виталієвич Лисенко (брат М. В.) 4) Ольга Єреміївна Лисенко (мати М. В.) 5) Виталій Романович Лисенко (батько М. В.) 6) Софія Виталієвна Старицька (сестра М. В.).

В 90-х роках Лисенко, зібравши хор, не раз їздив з ним по Україні. Хотілося йому показати українцям все багатство і всю невимовну красу їхньої ж рідної пісні та навчити, як треба цю пісню співати. Багато тяжкої праці положив Лисенко на ці пере-

їзди, багато потратив сили та грошей, -зате досяг свого, і не в одному кволі та байдужому серцеві розбудив любов і до рідної пісні, і разом до рідного народу, що цю пісню зложив.

Прийшов 1903 рік. Це був 35-й з того часу, як вийшов перший збірник народніх пісень Лисенка, і Україна вирішила впорядити свято на честь свого кращого сина—геніяльного музики. І справді, це свято дійсно показало, як шанують усі нашого музику, яке славне ймення Лисенка. Київ впорядив свято 20 декабля 1903 р., і на цьому святі Лисенко одержав коло 200 телеграм з привітаннями, та прочитано йому 79 адресів.*)

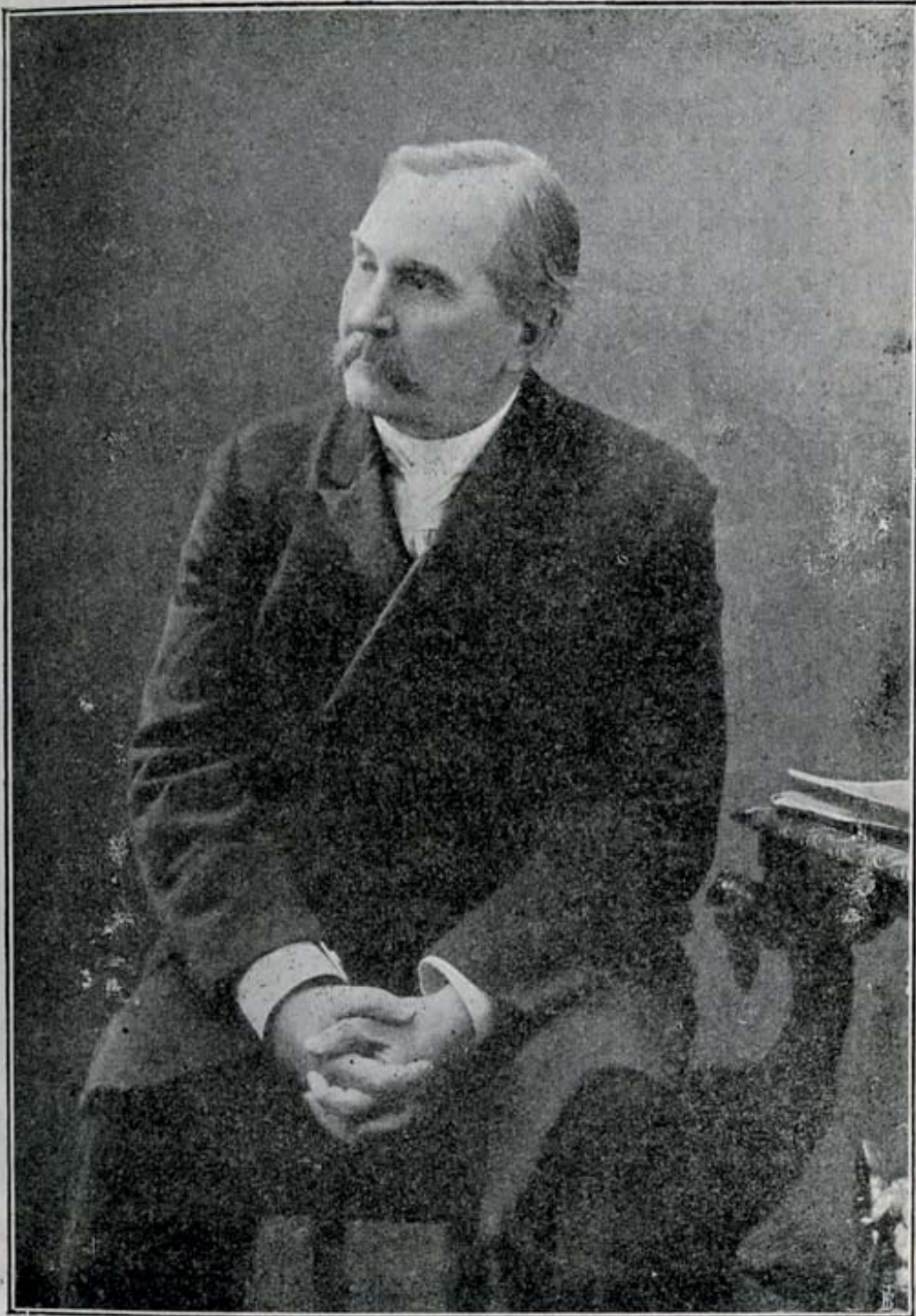
Закордонна Галичина (Австрійська Україна) окремо впорядила свято, запросила Лисенка у свою столицю—Львів, і це свято, та і вся подорож по Галичині вийшло надзвичайно бучним та пишним.

В 1904 році Лисенко засновує в Києві власну музичну школу. Це й доси єдина школа на Україні, де, крім звичайних музичних наук, вчать гри на бандурі та українського драматичного мистецтва.

Пережив в молодих літах Лисенко одну гучну добу—60-ті роки, і вже сивому прийшлося йому пережити і другу, ще гучнішу—1905 рік. Знову, як і тоді, все навкруги

*) Адреса- це урочисте прилюдне привітання, що списують на папері та, прочитавши, підносять тому, кого вітають.

загуділо і загомніло, і знову Лисенко, наче
ціх 50 років і не пронеслося над його вже
сивою головою, так само жвавий, так само



М. В. Лисенко в 1904 році.

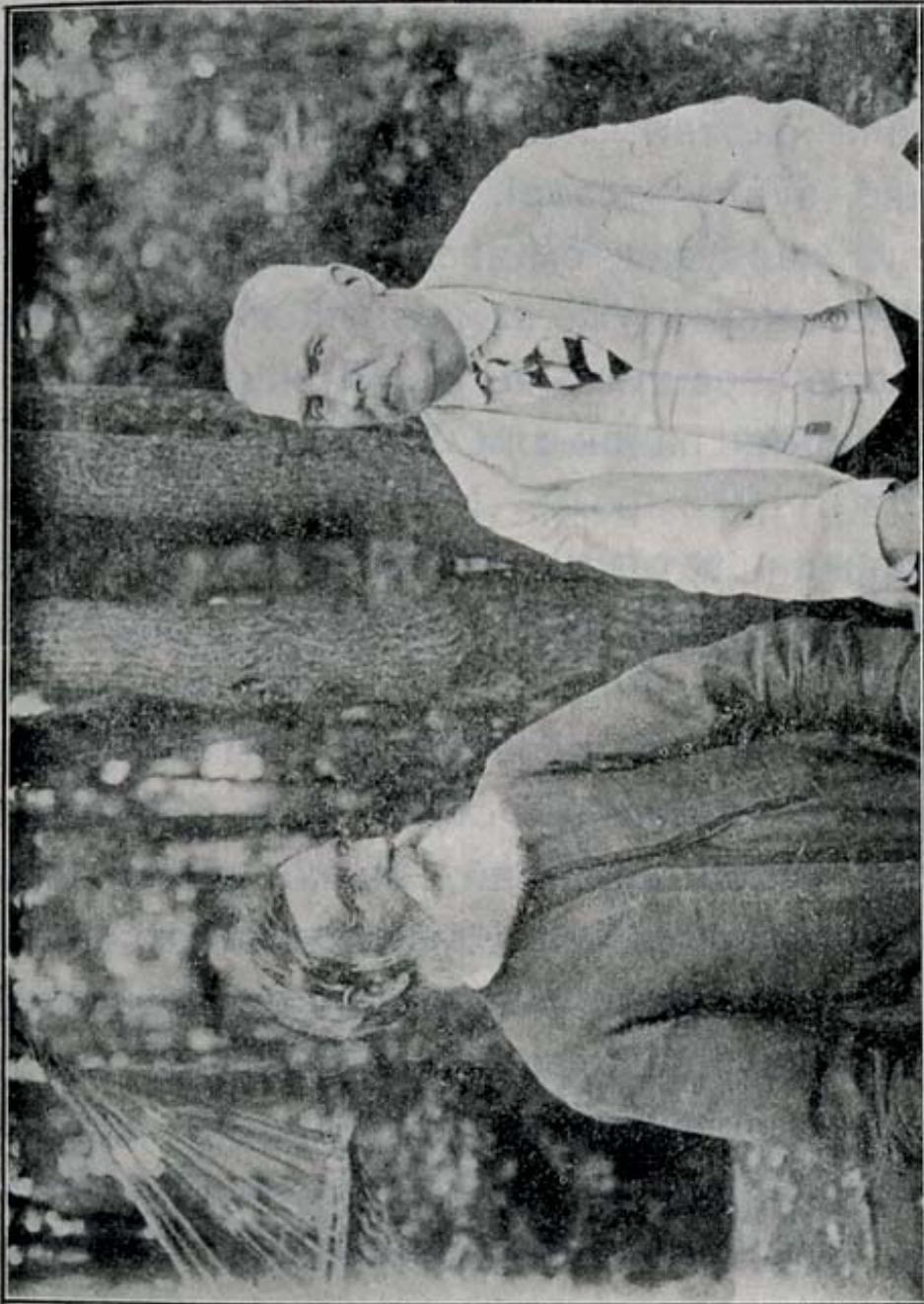
рухливий, кинувся до громадської роботи.

Він наче відмолодів і з захопленням, невпинно працює. Київська Просвіта і Київський Український Клуб найбільше бачили ту Лисенкову працю, бо ні одна артистична вечірка Просвіти не йшла без його участі, а у Клубі він був головою ради старшин. Весь день, з ранку до самої ночі, а инколи й за північ віддавав тепер Лисенко то музичній то громадській роботі, і тільки ніч зоставалася вільною. Але невпинний працівник не завжди і ніччю користувався для відпочинку. Коли сходила на землю ніч, і тиша обгортала все навкруги, в душі музики, стомленій денною працею, світлим сяйвом запалювалося натхнення: Лисенко сідав до рояля і писав свої невмірущі твори.

Але таку надмірну працю нелегко було б витримати й не старому чоловікові, а Миколі Віталієвичу йшов уже сьомий десяток. Прийшла хвороба старечих літ—склероз (затвердіння жил), негарно почувало себе напруцьоване, досить уже стомлене серце.

В 1911 р. Лисенко по довгих літах розлуки поїхав на ті місця, де пройшло його дитинство, наче хотів ще раз перед смертю згадати колишню молодість. Та невесело йому було побачити рідне село: все було вже нове, незнайоме, від старого не зосталося й сліду, і тільки один старезний дід Созонт, що колись дивився за маленьким Лисенком, якимсь-то чудом жив ще на світі. Ухопили старі один

одного в обійми, заридали над минулим та й розійшлись і тепер вже навіки. Здоров'я нашого музики все слабшало. Літом 1912 р.



М. В. Лисенко (направо) з дідом Созонтом (наліво).
Фот. К. Моценко.

їздив він у Німеччину, у місто Наухгейм, щоб відпочити та піддержати себе Наухгеймськими водами, і справді вернувся здоровішим. Але що дав відпочинок за кордоном, то швидко пропало в Київській праці, якої

не жалючи себе, не зменьшував Лисенко. З зовнішнього погляду він був так само бадьорий, так само робота в нього кипіла, але старість брала своє, і смерть вже зазірала йому в вічі.

І вона прийшла, ця невмолима смерть. Прийшла раптом, несподівано. Ще з вечора Лисенко був у театрі, дивився українську виставу, жартував, сміявся, і ніщо не віщувало, що смерть уже замахнулася над музикою своєю страшною косою. Пришов ранок, цей жалібний ранок для України, 24 жовтня (октябрю) 1912 року. Микола Віталієвич, як і завжди, вставши, збирався йти до своєї школи, але йому вже не судилося переступати поріг своєї хати. Гострий припадок серцевої хвороби перервав життя Лисенка, і великого музики не стало. І надзвичайно пишній похорон, такий, якого ще ніколи не бачив старий Київ, був останньою подякою, що принесла сирота—Україна своєму безсмертному співцеві.

Лисенко умер. Але те, що він зробив, ніколи не вмере, і пам'ять про нього вічно житиме в серці кожного Українця, як що він любить свій рідний край і народ свій.

III. Що зробив Микола Віталієвич Лисенко і яку спадщину лишив Україні.

Що ж зробив Лисенко? На чім стоїть невмируща слава нашого музики? Важко зразу й коротенько відповісти на це, бо багато їм зроблено, і не раз іще й освічені музики і прості люде будуть вертатись до Лисенка і вклонятись пам'яті того, хто зоставив таку велику та багатоцінну спадщину.

З збирання народніх пісень почав Лисенко свою діяльність. В цьому напрямі зроблено їм надзвичайно багато. Від 1868 року до 1911 видав Лисенко сім великих збірників народніх пісень. Кожний збірник містить у собі 40 пісень, уложених переважно на один голос із супроводом фортепіано, і тільки де-які пісні в цих збірниках уложені для хорового співу. Далі, починаючи з 80-х років, видав Лисенко 12 збірничків пісень, розложених на хор із супроводом фортепіано. У кожному такому збірничку видруковано 10 пісень, і збірнички так і зветься десятками. Окремо оброблені Лисенком так звані обрядові пісні: „Веснянки“ в двох збірниках, „Купальська справа,“ „Колядки і щедрівки“ і „Весілля.“ Збірник „Молодощі“ містить танки та веснянки. Коли підрахувати ці всі пісні, то побачимо, що Лисенком записано їх коло 500. Такого великого збирання народніх пісень не має ні один славянський народ, навіть

великоросіяне, що з давна вже збирають свої пісні. Додайте до цього, що тут зібрано самі щиро-народні та найкращі пісні, і тоді побачите, яку справді велику працю положив Лисенко для свого рідного краю. Маємо завдяки йому багату пісенну скарбницю, якою наш нещасний народ завжди може повеличатись перед іншими щасливішими народами.

Збираючи українські народні пісні, Лисенко придивлявся до них, порівнював їх з піснями інших народів і шукав, чим наші пісні одріжняються од інших. Раніше думали, що в українській пісні такі ж самі переходи, як і в великоросійській, і уложити нашу пісню для хорового співу чи підібрати до неї фортепіанний супровід можна так само, таким же з'єднанням звуків, як і пісню великоросійську. Але Лисенко довів, що ті, які так думали, помилялись. Звичайно, наша пісня і великоросійська вийшли з одного коріння і де в чому подібні між собою, як з одного коріння вийшли й два народи: наш і великоросійський. Але то було дуже давно, більш як тисячу літ тому. З того часу життя цих двох народів пішло ріжними шляхами, розійшлись мови, розійшлись звичаї, розійшлась і пісня. На нашу пісню мали вплив і наша природа, ніжніша, ніж природа великоросійська, і наше яскравіше сонце, і наша гучна та бурхлива історія, і ті народи,

з котрими зводила нас доля наша і т. инш. Все це було у нас инше, ніж у великоросіян, тому то й пісня наша инша. Співці, як казали старі кобзарі, „додали нашій пісні жалощів“, додали їй більше руху, більше бурхливого почуття, внесли в пісню переходи, котрих не було раніше. Ці переходи і відріжняють нашу пісню від великоросійської, і через те неможна нашу пісню розкладать для хору або фортепіано так само, як і пісню великоросійську. Так писав Лисенко у своїх розвідках: „Характеристика [музыкаль-ныхъ особенностей малорусскихъ думъ и пѣ-сень, исполняемыхъ кобзаремъ Вересаемъ“*) —російською мовою, та „Музичні струменти на Україні“**)—мовою українською. Записуючи народні наші пісні, Лисенко показував своїм прикладом, як треба розкладати українські пісні, і чим вони одріжняються од инших. І в цьому науковому розсліду пісень наших велика послуга Лисенка рідному краєві. Правда цих його висновків особливо кидається у вічі тоді, коли порівняєш з піснями його розкладування наші ж пісні, але оброблені чужими музиками. Їхне розкладування, добре до російських чи німецьких співів, не пристає до наших, і наша пісня у цих музик робить дуже кумедне вражіння.

*) Записки Юго-Зап. отд. Имп. Русскаго Географич. Общества, т. I; е і окремий відбиток.

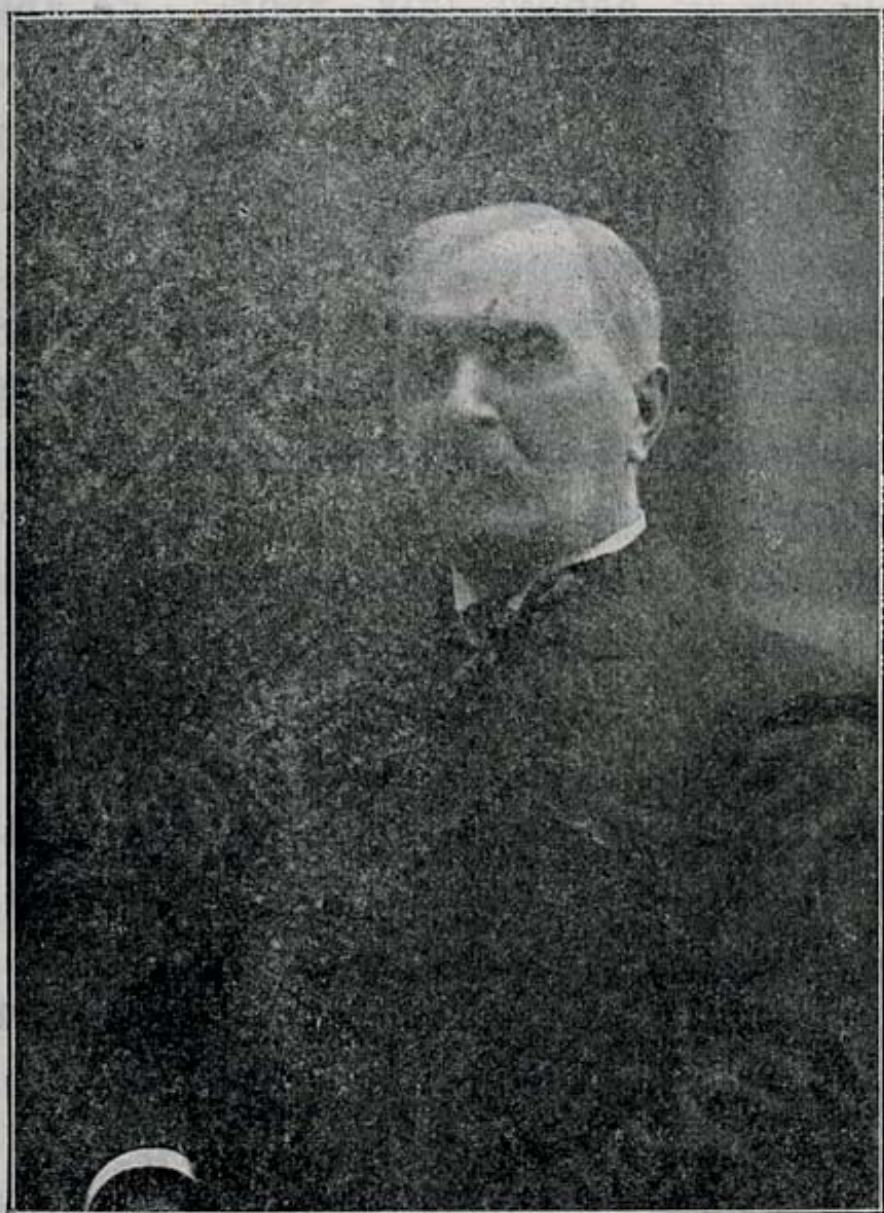
**) Відбиток з „Рідного Краю.“

Взагалі ж українські народні пісні у Лисенковім обробленню показали всьому світові, до чого здатний народ український, яку красу він може витворити.

Правда, цю красу почували й до Лисенка, й до нього збирали та записували наші пісні, але тільки в його працях цілком виявилася ця невмируща краса українських співів, і тільки після нього на певний шлях вийшли збирачі наших пісень народніх. Не тільки окремі особи захоплюються тепер цією працею, от як Колесса, Кошиць та інші, що не раз користувались вказівками та порадами Миколи Віталієвича, а й цілі товариства, як наприклад „Етнографическій Отдѣль Императ. Русскаго Географическаго Общества,“ що посилає тепер учених людей для збирання наших пісень та наукових дослідів над ними.

Але самими народніми піснями, їх збиранням та обробленням не обмежив Лисенко своєї діяльності. До великого діла збирання пісень народніх додав він друге—складання власних музичних творів. З них найбільше слави придбала його „Музика до Кобзаря Шевченка“. Так звуться ті пісні, що зложив Лисенко до слів незабутнього Тараса. Багато таких пісень зложив Микола Віталієвич, і можна сказати, що майже все, що є у „Кобзареві“ такого, що можна співати, все це знайшло собі найліпший музичний

вираз у Лисенка. Тут стрілися і чудово з'єдналися два генія України: геній слова—Шевченко і геній музики—Лисенко. Ці пісні до слів „Кобзаря“ роблять особливо глибоке вражіння не тільки тому, що цілком відповідають змісту Шевченковських віршів, а



М. В. Лисенко. Портрет останніх років.

й тому, що зложені вони в народнім напрямку, зложені під склад народніх пісень.

Цим народнім складом так перейнявся Лисенко, що творив і свої власні пісні в народнім ладі. Є в Лисенка пісні, написані до слів і інших поетів, але в них менше видно народнього духу, бо й поети ті дальше стояли в своїх творах від народнього складу, ніж Шевченко.

Та це не робить цих творів негарними або невдатними. Лисенко стає в них на ґрунт уже не українсько-народньої, а загальноєвропейської музики, і з цього боку ці пісні його роблять велике вражіння.

В народнім напрямку писав Лисенко і великі свої твори—опери та оперетти: „Різдвяна ніч“, „Утоплена“, „Чорноморці“, „Енеїда“, „Тарас Бульба“. Ці опери пристосовані до великого театру, потрібують для виконання великих музичних сил, через що ми й не маємо спромоги бачити їх так часто, як би те було бажано.

Писав Лисенко і для дітей. Пам'ятав він своє дитинство, пам'ятав, як пісні сповняли його душу любов'ю до України і хотів дати дітям співи, пристосовані до їхнього віку і суто-народні. Для того видав він збірник „Молодощі“, де зібрані дитячі весняні гри та співи, збірник пісень для народніх шкіл. Писав він і маленькі дитячі оперки. З них найбільше відома „Коза—Дерева“, „Пан Коцький“, де в віршованих розмовах і піснях переповідає зміст усім відомих казок, а

Лисенко зложив до тих пісень і співи, взявши їх з народніх пісень. Дітям завжди дуже подобаються ці оперки.

Останніми часами Лисенкові довелося побачити й наслідки своєї праці. Під впливом його діяльності з'явилася ціла низка молодих українських музик, от як Кошиць, Стеценко, Степовий, Сениця та інші, що в своїх творах йдуть шляхом, який показав Микола Виталієвич.

Тепер бачимо, що спадщина, яку зоставив Лисенко Україні, справді дуже велика. Він зібрав цілу скарбницю народніх українських пісень і перший показав їх своєрідні ознаки, а власними творами, зложеними в народнім напрямку, поклав міцні підвалини до розвою української національної музики. Цілою своєю діяльністю довів Лисенко правду слів Шевченка:

„Наша дума, наша пісня

Не вмере, не загине“,

бо його пісні, його твори піднімають дух наш, показують і нам і иншим народам, що не вмерла ще Україна, не згинув і не згине народ, що криє в душі своїй таке багатство краси, що дає таких геніїв, як Микола Виталієвич Лисенко.

IV. Як ставилося до М. В. Лисенка наше громадянство.

Велике діло зробив Лисенко для України, багато праці положив він для неї, тому й не диво, що з великою пошаною ставилося до нього українське громадянство, шануючи в ньому великого сина своєї отчизни, невтомного працюючого на користь свого рідного краю. Найяскравіше ця пошана виявилася підчас 35-літнього ювілею нашого Музики в 1903 році.

Цей ювілей, як уже казано, святкувався окремо в Російській Україні й окремо в Україні Австрійській—Галичині. Попереду ювілейне свято відбулося за кордоном. Галицький „Союз Боянів“ (це б то музичних товариств) zorganizував комітет, який і орудував цим святом.

22 листопаду (ноября) 1913 р. Лисенко переїхав кордон у Підволочискому. Тут зараз привітали його місцеві українці і вручили йому квітки з стьожками. Сюди ж назустріч приїхали і представники міста Тернополя, щоб запросити до себе Лисенка хоч на кілька годин по дорозі до Львова. Коли Ювілят прибув до Тернополя, тут уже ждали його сотні людей з квітками, з промовами, і привітання вийшло дуже урочистим. Ці несподівані зустрічі задержали Лисенка, і, замість півдня, він прибув до Львова у вечері. Комі-

тет, що не міг за такий короткий час публично про це оповістити, вже думав, що хіба тільки невеликий гурток спроможеться зустрічати славного Гостя. Але звістка про приїзд Лисенка, як блискавка, рознеслася по місту, і в назначеній годині величезний натовп заляг увесь вокзал, і ледве Ювилят вийшов з вагону, як шапки злетіли з голів, і людська хвиля обхопила славного Музику. П. Вахнянин, голова „Союза Боянів“, звернувся до Ювилята з коротким привітанням, і ледве скінчив його, як увесь натовп загукав в честь Гостя „Слава!“ З відкритою головою, тихо йшов Лисенко серед люду, кланяючись на всі боки.

Головним днем ювілейного свята у Львові було 24 листопада, коли призначено було Академию на честь Ювилята (це б то урочисте прилюдне шанування) та урочистий концерт. Академія відбулася в великій залі Львівської Фільгармонії (музичного товариства), яка може помістити до двох тисяч людей. Біля 2-х годин заля вже була битком повна. Перед натовпом, на високім підвісшеню, під наметом з червоного шовку видно було портрет Лисенка. Всі нетерпляче чекали Високого Гостя. І тільки з'явився в залі славний Музика, грім оплесків привітав його і розлягся ще голосніше, коли члени комітету, з п. Вахнянином на чолі ввели його на підвісшеня. Довго не вщухали

оплески та виклики, поки нарешті представники різних товариств та організацій Галичини й Буковини почали свої промови до Лисенка. Першим говорив п. Вахнянин, як голова „Союза Боянів“ й представник ювілейного комітету. Початок своєї промови присвятив він народній пісні, виявляючи, яку велику вагу мала вона в житті нашого краю, а потім, підносячи срібний вінок, звернувся до Лисенка: „Ти полюбив сю пісню,“ казав він, „відчув її красу, пригорнув її до теплої груди, викохав її, виплекав, вилеліював, прибрав у святочну одіж, впровадив між славянські посестри і посадив високо на посаді завітчану, омережану, пристроєну в багате намисто, а таку щирю та сердечну, буйну та велетню, якою вона вийшла з грудей цілого народу. В тім твоя і лише твоя заслуга, пісенний наш Кобзарю, Бояне нового времени.“ Так говорив п. Вахнянин, і нова буря оплесків, що розляглася по залі, ствердила його слова, з'явила, що вони були справжнім висловом загальної дяки таланові й праці Бояна українського. І серед цих невгомних оплесків та викликів один за другим почали читати свої привітання представники численних товариств Галицьких, і довгий ряд їх свідчив про ту велику пошану, про ту щирю, глибоку любов до Лисенка, що з'єднала в одно почуття всю закордонну Русь-Україну. 46 привітань.

вислухав Микола Віталієвич, і тяглися вони біля двох годин. Коли останній представник прочитав свій привіт, Лисенко почав свою відповідь. Зараз при перших словах його вся громада встала і стоячи уважно слухала його промову. Недовга була вона: зхвильований Музика дякував за привітання, які свідчать про любов до рідного народу і його пісні, обіцяв до кінця свого життя, як і раніше, віддавати свої сили рідному краєві і серед безконечних оплесків, кланяючись на всі сторони, зійшов з підвисшення і сів у першому ряді крісел на призначенім для нього місці. Почався концертний відділ на честь Лисенка, та співалися його твори.

Тільки о 6 годині скінчилася Академия, а о 7¹/₂ год. почався вже ювілейний концерт в тій само залі. Знову числена публичність заповнила усі місця. На підвисшеню стали хори вісьмох „Боянів“ до 300 душ, а за ними 50 військових музик. Величезний натовп тішився тут і народніми піснями в Лисенковім розкладі й власними його творами, виявляючи своє задоволення гучними оплесками. Та все це не можна було й порівняти з тим настроєм, що охопив публичність, коли на підвисшеню з'явився сам Лисенко і сів до фортепіано. Буря оплесків зтихла, і великий Мистець підняв свої руки до клявишів. І разом перемінився інструмент, наче не стало дерева,

заліза і дроту, наче не до них торкався Великий Музика, а безпосереднє на серцях своїх слухачів грав свою п'єсу. Згуки лилися і падали в затихшу мертвою тишою залю. Він грав свою власну фантазію, що утворив на тлі українських пісень народніх, і слухачам здавалось, наче щось невиразно рідне, надзвичайно миле й дороге піднімається з глибини серця, заповнює усю душу, рветься з очей сльозами, стискає дух у горлі. За фортепіано сиділа вже не людина: це був чарівник, який силою талану свого зачарував своїх слухачів, що сиділи окам'янілі, боячись поворухнутися, боячись навіть дихати, щоб не згубити ні одного з тих чарівних згуків. Останні згуки пронеслися по залі і змовкли. Лисенко скінчив. Якусь хвилину зачарована заля ще мовчала—і раптом шалений грім оплесків примусив задріжати стіни залі, і разом цілий дощ квіток посипався на достойну голову Музики. Прямо з глибині залі, зверху, з боків летіли до нього квітки, а серед них почали йти на підвиснення до Лисенка депутації з вінками. Одна за одною несуть вони великі зелені лаврові вінці, з широкими синьо-жовтими стьошками, з золотими написами та з глибокими поклонами складають їх до ніг Музики. 42 вінці положили вони серед оплесків та викликів, коли це раптом, наче хто махнув чарівною паличкою, все затихло; ще хвилина—і весь чис-

ленний натовп підвівся, і з грудей його полився український гімн. Співала публичність у залі, співали хори на підвисшеню, а Лисенко стояв, положивши руку на серце. Нарешті зійшов він і, поки йшов через всю залю до своєї ложі, все вклонявся громаді, що скрізь по його дорозі вставала з місць, вітаючи Ювилята.

Позаяк заля не могла вмістити всіх, хто хотів бути на цьому концерті, на другий день, 25 листопаду, було улаштовано такий самий другий з тим самим програмом. І знову заля була повна, і хоч се була инша громада, ніж вчора, та й вона так само гаряче вітала Лисенка, як і вчорашня.

У вечері того ж 25 листопаду в великій залі Львівського „Народнього Дому“ відбулася вистава дитячої оперки Лисенка „Коза-Дереза.“ Виставляли її дівчатка-школярки з Львівської школи ім. Шевченка. І знов Лисенка вітали оплесками та викликами „Слава,“ підносили йому квіти, а після вистави зачався пир на честь Музики, в якому взяло участь більше, як 150 душ. В палких промовах величали тут свого Гостя Галичане, вказуючи на його великі заслуги та дякуючи за невтомну працю на користь рідної України.

26 Листопаду Лисенко виїхав зі Львову в Чернівці, столицю Буковини, а по дорозі

заїзжав у Станиславів та Коломию. Скрізь йому назустріч виходив людський натовп, скрізь висловлювали йому свою любов та пошану. Тут, у цій подорожі, Микола Виталієвич мав нагоду побачити, що не лише освічені люде, а навіть прості селяне знають його, знають його твори і з палкою любов'ю ставляться до свого „Бояна нового времени“.

Через місяць після Галичини впорядила в Київі ювілейне свято і Російська Україна, хоч, звичайно, не таке воно було гучне та пишне, як на вільній Галицькій землі. Свято почалося 19 грудня (декабря) виставою оперетти Лисенка „Чорноморці.“ Виставляла труппа славнозвісних діячів української сцени-Саксаганського та Садовського, яка після вистави піднесла Ювіляту срібний вінець при гучних оплесках численної громади.

На другий день відбулася головна частина свята—шановання Лисенка в Київському Літературно-Артистичному товаристві. О 8 год. вечора у залі не було ні одного вільного місця. З усієї України, навіть з далекої Галичини та Буковини, з'їхалися сюди представники, щоб вітати славного Музику українського. 79 адресів і коло 200 телеграм з привітаннями одержав у цей день Лисенко, і ці адреси та телеграми свідчили, що слава його вже далеко пересягла за межі України. Лисенка вітали не лише самі українці, але

й великоросіяне й інші славяне, і Західна Європа, і навіть далека Америка прилучила свій голос до вітання нашого Музики. Та найбільш дорогими були привітання від простих селян. Не диво, що освічені люде зрозуміли всю вагу Лисенкової праці й шанували його—дивно б і не зрозуміти цього; але коли почали читати селянські привітання, радісно забилися серця слухачів. Це вітали Музику ті, що зложили ту саму українську пісню, про яку говорилося через усе свято; це були ті, що, не зважаючи на заборони та численні перепони, зберегли її, і от тепер, коли ця пісня знову верталась до них в обробленню великого Мистця, вони зрозуміли всю вартість, усю величезну вагу й патріотизм Лисенкової праці й голосно це висловили. Так, наприклад, селяне Баришпольці в промові своїй казали Лисенкові: „Ви взяли від нас нашу рідну пісню й зодягли її в нові чудові образи і мрії; пісня та верталася знову до нас і, голосно лунаючи, возвіщала нам, що вже починають кращі з освічених людей єднатись з забутим і занедбаним селянським людом. Пісня Ваша заставляє нас плакати, тужити, веселитись, почувати серцем радість і горе, зворушує в наших душах найкращі почування, викликає братерське кохання.“ Селяне м. Романівки з Київщини дякували Лисенкові: „Дякуємо Вам від щирого серця за Вашу працю невпинну, за те, що нас, про-

стих людей, не цураєтесь, мови нашої рідної безталанної не забуваєте, що нашу пісню-тугу про наші кривди та недолі Ви на папері списали та на всесвітній суд виставили.“

21 грудня ранком в міському театрі відбувся концерт, присвячений творам Лисенка, а у вечері там же була виставлена його опера „Різдвяна Ніч.“ Гучні оплески скрізь зустрічали і провозжали Музику.

Так пишно та бучно минуло ювілейне свято, що з'явило усім, якою палкою любов'ю до Лисенка горіло серце українського громадянства. Але до другого ювілею не дожив наш Боян, і громадянству прийшлося ще раз висловити свої почуття, але вже над труною Миколи Віталієвича. І справді такого похорону ще ніколи не бачив старий Київ, відколи він стоїть над Дніпром—Славутою.

Це було 28 жовтня (октябрю) 1912 року. Ще не було 8 год. ранку, як до Володимирського собору, де стояло тіло небіжчика, почали вже збиратися люде. Коло 10 год. почалася служба Божа. В церкві вже було повно, але по всіх вулицях, що ведуть до собору, великі групи людей поспішалися на похорон. Усі трамваї були повнісінькі, навіть на східцях вагонів, ледве причепившись, їхали люде. Натовп людей був невиданий у Києві. Нарешті рух на вулицях було припинено. Трам-

ваї, екіпажі стали; не могли пройти прохожі. Кілько десятків тисяч народу ждали виносу тіла Лисенка. Тим часом у соборі йшла урочиста літургія. Замість запричастного стіха артисти опери проспівали концерт покійного „Камо поїду от лица твого.“ Під кінець



М. В. Лисенко в труні.

літургії у собор зібралися усі депутати з російської України, Галичини, представники музичного кола, громадські діячі, артисти й інші.

Скінчилося останнє цілування Труна тихо захиталася і попливла над головами. Починалася остання подорож словетного Бояна. Без оплесків, без гучних викликів йшов наш Музика в останню домівку і невиразним жалем стислося серце України.

Жалібний похід рушив. Спереду йшли учениці Лисенківської школи і несли віко труни. За ними йшли хори, і число хористів у них досягало 1000 душ. За хорами несли тіло Лисенка, вкрите, по старому козацькому звичаю, червоною китайкою, з запаленими коло труни лихтарями.*) В кінці їхали колесниці, всі вкриті вінками, яких було коло 150. Коли жалібна процесія рушила від собору, народу, на думку людей досвідчених і військових було більше 50.000, і процесія простяглася більш, ніж на верству.

Стояв сірий осінній день. Було вохко і хмарно. Йшов і роставав маненький сніжок. Жалібний похід тихо йшов вулицями Київа. Лунали стоголосі хори, вітер тихо віяв стьожками на вінцях, і з непокритими головами йшли десятки тисяч людей, провожаючи красу і славу України в далеку дорогу. Невиразний жаль з'єднав цих чужих і незнайомих людей в одну громаду, в одно живе тіло. Не було тут рідних і чужих, знайомих і незнайомих: тут були діти однієї матері—

*) Цю китайку взяли з собою на спомин до Львову представники Галичини, як національні святощі.

нещасної України, що з невимовним почуттям незмірної втрати прощалася з своїм найулюбленим сином.

Похід тихо йшов далі. З вікон „Народнього Дому“, де грала труппа Садовського,



Проект надгробка, який має бути поставлений на могилі
М. В. Лисенка.

почулася музика. Це оркерстр труппи про-

щався з Лисенком, граючи йому на дорогу „Марш гетьмана Дорошенка,“ один з останніх його творів,

Процесія входить в ворота Байкового кладовища і стає біля могили, що вже жде тіло славного Музики. Один за одним виходять промовці, хочуть висловити свій жаль, свою тугу, та чи знайдуться такі слова, такі крики, щоб розказати те, що діється у цей час на серці кожного українця! Загуркотіла об віко земля, на кладовищі виросла ще одна могила—і все скінчилося...

Поховали пана—отамана
В сиру землю глибоко.,.

Та не поховали його діла. І поки живе Україна, житиме й Лисенко, житиме невмирущою славою в серцях свого народу! А цей величний похорон, як і величне свято ювілею, виразно кажуть нам, що Україна вміє шанувати своїх вірних синів, а з другого боку—що любов до свого рідного може дати нам на землі справжнє щастя, вартє людського бажання.

В. Будищанець.

Видання Полтавської Української Книгарні.

1. М. Гоголь, Страшна помста. Перекл. Щ-го. Полтава, 1913 р. ц. 15 коп.
2. Г. Мачтет. Заклятий козак, перекл. Павло Сиротенко. Полтава, 1913 р. ц. 25 коп.
3. В. Будищанець. Славний музика М. В. Лисенко, з 8 малюнками в тексті. Полтава 1913 р. ц. 10 коп.

Картки.

1. Українська преса. Ц. 6 коп.
2. Карта України. Ц. 6 коп.

Полтавська Українська Книгарня

(Петрівська ул., буд. Ворожейкина)

має на складі:

1. Книжки видання С.-Петербурзького благодійного Товариства.
2. В. Русинов. Несподівана халепка. Драма в двох діях. Полтава 1913 р. видання друге. Ц. 20 коп.
3. В. Щербаківський. Архітектура у різних народів і на Україні. Львів—Київ. 1910 р. Ціна 1 руб., на кращому папері 1 р. 60 к.

Крім того Полтавська Українська книгарня видає й має на складі:

1. Листовний папір з українськими будинками, краєвидами і портретами письменників.
2. Листовні конверти з тими ж малюнками, од 7 до 10 коп. десяток листів паперу, або конвертів.

ПРОВЕРЕНО 1980

ПРОВЕРЕНО 1969

Газети та Журнали Українською мовою.

1. Дніпрові хвилі. Народня. Дво-тижнева на рік 3 р. 50 коп, Катеринослав. Книг. Лозинського.
2. Рілля. Народня, хліборобська. Дво-тижнева на рік 2 р. Київ Тургенівська 9.
3. Світова Зірниця. Народня. Тижнева на рік 3 руб. Київ, Маріїн.-Благовіщ. 115.
4. Світло. Педагогічний журнал, місячник на рік 4 р. Київ, В. Володимир. 93.
5. Рада. Щоденна газета. 9-й рік. видання на рік 6 р. Київ, В.-Підвальня 6.
6. Сяйво. Художній місячник. Багато малюнків. Київ, Бульварно-Кудрявська, 31. На рік. 3 карб.
7. Українська хата. Літ.-науков. місячник на рік 4 карб. Київ, Ділова 4.
8. Літературно-Науковий Вістник. Місячник літератури, науки й громадського життя. 14-й рік видання. На рік 8 р. а для учнів, студет., робітн., і селян 6 руб. Київ, В. Підвальня 14.
9. Записки Українського Наукового Товариства у Києві. Науковий журал виходить 4 рази на рік. На рік 5 руб. Київ, В. Володомір. 28.
10. Украинская Жизнь. Місячник російською мовою, присвячений українським справам. На рік 6 р. Москва, Б. Дмитровка, 14.
11. Діло. Велика щоденна газета. 33-й рік. На рік 17 р. 30 коп. Львів Ринок 10.
12. Ілюстрована Україна. Дво-тижнева. На рік 5 карб. Львів ул. Руська, 18.
13. Дзвін. Місячник літератури, науки й громадського життя. На рік. 3 карб. Київ. Жилинська, 20.
14. Маяк Що-тижнева для селянської і робітничої інтелігенції. На рік 3 карб. Київ Тургенівська 9.
15. Житте і Знання. Популярно-Науковий журнал медицини, гігієни і природознавства, з ілюстраціями. Полтава. Афанасьєвській пер. буд. А. Коваленко. На рік 2 руб.
16. Рідний Край. Дво-тижнева часопись літературна і громадська з малюнками. На рік 3 руб. г. Гадяч.
17. Молода Україна. Часопись для дітей місячник. На рік 2 руб.

Рідний край і Молода Україна на рік 4 руб.



Полтавська Українська Книгарня.

Полтава, Петрівська вулиця, будинок Ворожейкина

має на складі:

1. Усяки українські книжки.
2. Приладдя до письма.
3. Листовні картки.
4. Періодичні видання і кустарні вироби.

Книгарня приймає передплату на українські часописі.

Книгарня складає книгозбірні й виконує замовлення на книжки, й інші речі, які продаються в книгарні.

ЦІНА 10 КОП.

П О Л Т А В А.

Петровська вулиця, електричн. друкарня О. Л. Брауде
р. 1913.